

Rusmisbruk i et familieperspektiv

Hvilke utviklingsmessige konsekvenser kan dette få for barn

PUBLISERT 2. oktober 2023

Fagartikkel fra 1990

Denne teksten ble først publisert i TnPf nr. 10, 1990, og omfattes ikke av åpen tilgang-lisens.

Tekst: Frid Hansen

Alcohol abuse in a family perspective. What kind of consequences may it have for the children's development?

Abstract. This article focus upon how alcohol abuse can disturb and destroy the parent/ child relationship. Usual consequences for the later development of the children are outlined. Parents who highly prefer alcohol, disconnect with the very idea about how parents should be towards their children, ideas that the children also are aware of. From a conventional point of view we see how the relationship between parents and children is turning upside down, the children take responsibility for their parents.

What seems to happen in such families are that events and experiences stay separate, and the children are failing in their efforts to create a coherent model about themselves and the experiences around them. They have many questions and few answers. Suppression of their feelings of disappointment and deceit seems to be the only solution.

Innledning

Det kan ikke være tvil om at foreldres misbruk av rusmidler også blir et problem for barna. Samspillet i familien påvirkes ved at barna påføres uheldige opplevelser men kanskje først og fremst fordi de mister viktige sider ved den oppmuntring og støtte som foreldre normalt skal vise sine barn.

Hva som er misbruk av alkohol, legemidler eller narkotika, er relative begreper. Det avhenger av hvem som definerer og avgrensner bruken som sosialt akseptabelt eller som misbruk. Vanligvis lages slike definisjoner etter hva misbruket fører til for misbrukeren.

I mindre grad defineres misbruk relatert til hva som blir konsekvensene og dem som lever sammen med misbrukeren.

Det å se rusmisbruk i et familieperspektiv blir for meg å fokusere på hvordan bruken av rusmidler virker forstyrrende inn på de oppgaver og funksjoner som skal ivaretas i familien. Dette innebærer også hvordan den følelsesmessige relasjon belastes og forstyrres av et medlems bruk av rusmidler. Selv om bare en av foreldrene misbruker rusmidler, blir ofte den andre av foreldrene involvert, slik at begge foreldres funksjoner blir forstyrret. Familien utsettes for en annen type sårbarhet når kun en av foreldrene forefinnes og denne misbruker rusmidler. I det første tilfellet gjelder dette som oftest fedre, i det siste tilfellet som oftest mødre.

Det er blitt estimert at mellom 160.000-230.000 barn i Norge kontinuerlig lever i en livssituasjon hvor en av foreldrene har et stort forbruk av alkohol (Hansen, 1985). Disse tallene sier imidlertid ikke noe om hvordan barnas livssituasjon faktisk er - hvordan deres foreldre virkelig fungerer som omsorgspersoner for barna.

Undersøkelser viser at barn av misbrukere har høyere forekomst av en rekke ulike problemer: Angst og tristhet (Hughes, 1977), dårlig selvbilde (Rosma, 1975; O'Gorman, 1975), atferdsvansker og skoleproblemer (Rydellius, 1981; Miller & Jang, 1977), utagerende atferd, depresjon, søvnproblemer og mareritt (Moose & Billings, 1982; Cork 1969). Undersøkelser viser også klare sammenhenger mellom rusmisbruk i hjemmet og rusmisbruk og kriminalitet i ungdomsalder og i voksen alder (West & Prinz 1987; Miller & Jang, 1977). Når disse barna blir voksne, rapporteres det også om psykosomatiske problemer, depresjon, spiseforstyrrelser og borderlineproblematikk (Black et al., 1986; Holm, 1984; Gunderson et al., 1980).

I familier hvor foreldrene misbruker alkohol har barna også større risiko for å bli utsatt for flere typer overgrep slik som fysisk mishandling og seksuelle overgrep. Når det gjelder seksuelle overgrep, begås disse av barnas fedre og fra andre som står familien nær (Black et al., 1986; Behling, 1979; Meiselman, 1979). Ovennevnte forskning har vært bygget på en forståelsesmodell som søker å forklare hvordan foreldrenes misbruk påvirker barna. Dette har imidlertid ført til at man i for stor grad ser etter hva det er ved selve beruselsen som er belastende for barna. Betydningen av å ha foreldre som prioriterer rusmidler høyt, strekker seg langt utover inntaket av rusmidlene og mengde konsumert. Foreldre som prioriterer rusbruk høyt, bryter grunnleggende forestillinger om hva foreldre skal være for barn. Disse forestillingene kjenner også barna. Gjennom disse bruddene blir rusmisbruk også forbundet med manglende ansvar som barna også må forholde seg til. Bruken av rusmidler foregår i en sosial sammenheng hvor både voksnes og barns handlinger blir tolket og forstått ut fra deres forestillinger om hva et familieliv skal og bør innebære.

En annen konsekvens av å se på foreldrenes rusbruk og hvordan det påvirker barna er at man korrelerer rusbruk tilstander hos barna, eller at man sammenligner de barna som har rusmisbrukende foreldre med barna som ikke har misbrukende foreldre. Disse korrelasjonsstudier kan vise at rusmisbruk er belastende for barn ifølge forskning.

Denne henger seg imidlertid lett fast i en forenklet forestilling om at jo mer rusbruk, desto verre for barnet uten at dette gir en økt innsikt i familiens dynamikk og samspill og hva det er ved foreldre-/barnrelasjonen som blir forstyrret. I en korrelasjonsmodell gjøres barna lett til et passivt offer for foreldrenes misgjerninger. Nettopp fordi dette er barnas foreldre, blir barna svært aktive i håndteringen av de spesielle betingelsene som foreldrenes rusbruk stiller dem overfor. Like viktig som det er å forstå foreldrenes rusbruk som ensidig belastende for barn, like viktig er det å forstå hvordan barn forholder seg til og bearbeider sine erfaringer. Dette innebærer videre at den måten barnet på kort sikt tar hånd om sine bekymringer og løser sine problemer, på lang sikt vil kunne representere en belastning for deres utvikling og skape problemer for dem. En kilde til økt kunnskap om dette tema har for meg vært den forståelse som voksne kvinner og menn har av sitt eget liv og sin egen utvikling når de ser tilbake på samlivet i en familie hvor en eller begge foreldrene har misbrukt rusmidler. Gjennom deres beskrivelser av sin egen barndom og oppvekst generelt, og spesielt gjennom episoder og hendelser slik de fremstod for dem, sier de også indirekte noe om hvordan de har forstått seg selv, sin egen måte å bearbeide opplevelsene på og sin egen utvikling.

Ved at mange har fortalt sin historie, har jeg dannet meg et bilde av hvilken betydning rusbruken har hatt. Dette gjelder både hvordan rusbruken ble innvevd i den daglige samhandlingen i familien og hvordan den ble oppsummert til konsekvenser for hva den enkelte kunne tenke, føle, mene og gjøre. Poenget er ikke en forståelse av at det var vanskelig å være de enkelte, men forstå hvordan det har vært vanskelig for dem og fortsetter å være vanskelig når en har vært barn i en misbrakerfamilie. Ut fra dette formål har ikke noen kontrollgruppe betydning for meg. Hvorvidt hendelser og erfaringer etter en annens vurdering ville være at de strengt tatt ikke hadde noe med rusmisbruk å gjøre blir her ikke tillagt betydning og vekt fordi det de har fortalt er så preget av et liv dominert av rusbruk.

Utvalg

Som psykolog ansatt ved Borgestadklinikken var jeg i 1987 med å utvide klinikkens tilbud om hjelp til ikke bare gjelde rusmisbrukere, men også familiemedlemmer av rusmisbrukere. Tankegangen var den enkle at det å leve sammen med en rusmisbruker kan skape personlige problemer som en kan trenge hjelp til å bearbeide, helt uavhengig om misbrukeren selv ønsker hjelp for sine problemer, eller om man fortsatt lever sammen med misbrukeren.

Denne utvide sen av hjelpetilbudet medførte bl.a. økt oppmerksomhet på barnas situasjon i en rusmisbrukende familie. Denne artikkelen er et forsøk på å analysere og systematisere den informasjon som kom frem gjennom behandlingen av disse voksne kvinner og menn oppvokst i et hjem med rusmisbruk.

Fremstillingen bygger på ca. 40 personer som alle har mottatt behandling. De har alle vokst opp i familier hvor rusmidler har hatt en sentral rolle i kortere eller lengre perioder av deres oppvekst. De aller fleste er oppvokst med fedre som har et rusmisbruk. Noen få er oppvokst i et hjem hvor begge foreldrene er rusmisbrukere, og

noen få er vokst opp i en familie hvor mor, som har hatt eneansvaret for barnet, er misbruker. I materialet finnes det også noen enkelttilfeller hvor mor er misbruker, og hvor far fortsatt lever sammen med familien. Alkohol er det rusmiddelet som i all hovedsak er misbrukt. Misbruk av legemidler forekommer også, men for de personene som har blitt benyttet i det nevnte utvalg, har alkoholen vært det sentrale.

Utvalget består av flest kvinner. Hva det skyldes, er ikke lett å forstå. Kanskje henger det sammen med at kvinner generelt er flinkere til å oppsøke hjelp når de opplever problemer, eller kan det være at konsekvensene blir større for kvinner?

Innen klientgruppen ser jeg at deres psykiske problemer varierer både i omfang og alvorlighetsgrad. Det de har felles er at de ser sine problemer knyttet til sin oppvekstsituasjon med rusmisbruk. Foreldrenes rusproblem er i denne sammenheng definert ut fra barnas forståelse av hva det betydde for samhandlingen i familien, og ikke ut fra mengde rusmidler konsumert eller ut fra brukerens egen vurdering av sitt forbruk av rusmidler. I utvalget varierer det derfor om foreldrene benekter eller erkjenner et rusproblem, uavhengig av om omgivelsene entydig definerer et problem. Det varierer også om foreldrene selv ønsker hjelp eller ikke, og om de har vært innlagt til behandling eller ikke.

Å fortelle sin historie

Innsamlingen av data har foregått ved at den enkelte har skrevet sin selvbiografi. Den har både fungert som kilde til kunnskap og som terapeutisk metode for endring. Begrunnelsen for valg av metode ligger i det faktum at personer som har opplevd traumatiske og/eller sosialt avvikende hendelser, i liten grad har fått bekreftet sin historie fra andre. Det har blitt vanskelig for dem å se på disse hendelsene som uttrykk for seg selv fra en situasjon til en annen. Deres egen historie har ikke kunnet bli skapt mens den pågikk, og personen har blitt gående og streve for å få etablert en sammenheng i sin historie. Gjennom et klinisk møte med en terapeut vil det å fortelle og gjenfortelle sin historie til en person som er villig til å lytte og bekrefte personens opplevelse, gjøre det mulig for personen selv å se sammenhenger i sitt eget liv. Det vil også gjøre det mulig å etablere seg selv som aktiv handlende i forhold til sitt eget liv.

Jeg har ønsket å forstå hvordan prioritering av rusmidler inngår og preger dagliglivets samhandling, og hvordan brudd på fore stillinger om hvordan et familieliv skal være har gjort det vanskelig for barnet å få den oppmuntring og støtte det har trengt i sin utvikling. Det å fortelle sin historie muliggjør at den enkelte kan skape sin egen sammenheng ved å legge vekt på det som oppleves som viktig og uviktig, samt å plassere helhet og detaljer i forhold til hverandre. Ved at en interessert lytter deltar i denne prosessen, gir metoden ikke bare mulighet for at informantens liv endres, men den gir også lytteren innsyn og forståelse. Av og til har den enkeltes selvbiografi blitt supplert fra andre som også på det aktuelle tidspunkt har kunnet danne seg et inntrykk av hva som foregikk i familien, eksempelvis sosialkontor. Denne suppleringen har

imidlertid alltid blitt foretatt etter den enkeltes ønske, og har blitt gjort for å støtte den som forteller historien, ikke for å kontrollere den.

Materialet er bearbeidet ut fra den grunnleggende forståelse av at den subjektive bearbeidelsen av erfaringer og opplevelser fortalt av den enkelte, gir meg kunnskap om hvilke muligheter de har til å møte lignende hendelser i fremtiden når de stilles overfor nye utviklingsmessige krav. Terapeutens fokus har hele tiden vært på hvilke utviklingsmessige konsekvenser dette har skapt for den enkelte. Med utviklingsmessige konsekvenser mener jeg det som omhandler hvordan den enkelte øker sin deltagelse i den sosiale verden gjennom økende gjensidighet med andre, økende ansvar og utvidet motivasjon for å se seg selv som aktivt hand lende (Haavind 1987).

Både de dagligdagse og alminnelige hendelser og åpenbart traumatiske og skremmende hendelser er sett i det samme perspektiv. Jeg bar ikke først og fremst vært opptatt av hvor skadelig det traumatiske, det avvikende og det voldelige er i seg selv. Jeg har vært opptatt av hvordan alle typer hendelser bindes sammen og får konsekvenser for hvordan foreldre og barn forhandler om hva som er meningen med det som skjer - hvordan hendelser bekreftes som rimelige eller urimelige, som forståelige eller uforståelige. Dette gir igjen grunnlaget for personens forståelse av seg selv som deltaker i en forståelig, delt og influerbar verden.

I fremstillingen vil jeg først og fremst peke på de fellestrekk som var fremtredende hos alle eller svært mange av de ca. 40 personene som er med i dette utvalget. Jeg vil illustrere det med uttalelser og synspunkter som de har kommet med, og som er typiske. På denne måten vil det også bli gitt et bilde av variasjonene mellom dem. Imidlertid vil variasjonene bli fremstilt nettopp som det de er - variasjoner over et grunnleggende tema: Å leve sammen med foreldre som misbruker rusmidler på måter som i stor grad representerer problemer for barnets forventninger til sine foreldre qua foreldre.

Skremmende forandring og evig bekymring

Det de fleste fremhevet som betydningsfullt for hvordan de oppfattet sine foreldre, var hverken hvor ofte den misbrukende av foreldrene drakk, eller hvor mye vedkommende drakk, men rett og slett den forandring som skjedde med mor eller far. "Andre undersøkelser synes å bekrefte dette (Nylander, 1960). Denne forandringen gjaldt både den som drakk og den av foreldrene som ikke drakk. Mange husker at tingene plutselig ble annerledes, uten at de den gang visste at det var knyttet til rus. Mange opplevde at denne forandringen startet før drikkingen. Enkelte opplevde at dagene før drikkingen var de verste.

Anne vokste opp med en far som var misbruker, og hun husker at før faren begynte å drikke, pleide han å kjøpe e blomsterbukett til moren og leker til henne. «Far var så ekstra snill og blid rett før ha startet på fylla. Han kunne gå taus rundt huset, ofte sur og grinete, og så plutselig ble han så blid. Jeg husker hvor redd jeg ble når han begynte å

bli så glad og fornøyd. Hver gang han kom fra jobb løp jeg ut for å se om han hadde blomster med seg.» Hjemme hos Geir var det annerledes: «Faren min var bestandig så taus, det var som om han aldri så meg. Han satt liksom i sin egen verden, og dit inn nådde jeg aldri. Han kjefte på meg og fortalte hvor dum og talentløs jeg var. Jeg skjønnte aldri hva det var jeg hadde gjort galt. Ting jeg hadde fått lov til tidligere ble plutselig forbudt. Uansett hva jeg gjorde, så ble alt bare galt.»

Andre opplevde at drikkeperiodene bare kom uten at noe spesielt hadde skjedd. Trine vokste opp med en enslig mor, som hadde vært misbruker så lenge Trine kunne huske.

«Jeg husker at mamma kom fra et av sine mange behandlingsopphold, og lovet meg enda en gang at hun aldri skulle drikke mer. Jeg husker at jeg pleide å si til mamma at har vi det ikke fint nå, og så plutselig var hun full igjen, Jeg klarte aldri å forstå hva det var gjorde at hun begynte igjen.»

Til tross for at de aller fleste visste at drikkingen ville starte, og selv om alle tegnene var til stede, var det alltid usikkerhet knyttet til når. Deres situasjon var preget av bekymringer. På skolen bekymret de seg for hvordan det var hjemme. Mange ganger dreide bekymringene seg om hvorvidt drikkingen hadde startet andre ganger dreide det seg om hvordan man skulle takle det når drikkingen hadde startet. I begge tilfeller handler det om en kontinuerlig bekymring for noe som ligger utenfor barnets kontrollmulighet.

Katrine er vokst opp med begge sine foreldre som misbrukere, og det hun husker aller best fra barneårene er «den grusomme klumpen i magen. Uansett hva som skjedde meg av hyggelige eller vonde ting, så var alltid klumpen der. Den har jeg aldri blitt kvitt.»

Guri's far var misbruker, og hennes bekymring gikk hele tiden på hvordan moren hadde det, hvor lei seg hun var og hva Guri kunne gjøre for å gjøre moren glad. Guri's bekymring for den edrue av foreldrene deles av de fleste i utvalget.

For de aller fleste fikk bekymringene konsekvenser for det som skjedde på skolen. Mange forteller at de ble beskrevet av lærere som ukonsentrerte. De syntes det var vanskelig å følge med og huske det læreren fortalte dem. Bekymringen over det som kunne komme til å skje hjemme vanskeliggjorde også spontant samvær med andre barn. De måtte hjem for å sjekke opp forholdene først.

Det som de forteller om sin opplevelse av forandring og bekymring, står i kontrast til at varheten for forandringer og åpenhet for bekymringer konvensjonelt sett skal gå den omvendte veien. Det er foreldrene som konvensjonelt sett registrerer forandringer hos barna som tegn på, og som bekrefter og støtter disse. Det er foreldrene som bekymrer seg hvis ikke alt er slik det skal, og som vurderer om noe bør gjøres i forhold til det bekymringene gjelder (Haavind, 1987).

Når disse personene forteller meg om sine problemer og smerte knyttet til frykten for forandring i familien, som ikke forsto hva som foregikk og som bekymret seg for sine foreldre, så sier de noe om manglene ved foreldreoppgaven. Det er å gjøre verden forståelig og å ta hensyn til barnets utviklingsnivå i utøvelsen av omsorg. Selv om

utryggheten og bekymringer knyttet til forandringer ikke er intendert fra de voksnes side, så blir foreldre-/barnrelasjonen snudd på hodet og bekymringene og usikkerheten vil kunne overskygge de gode og hyggelige opplevelsene som også var der. Det uforståelige og bekymringsfulle får en mer egentlig kvalitet, nettopp fordi det representerer et problem for dem.

Guri husker at faren noen ganger lærte henne fysikk og kjemi. De gjorde ulike eksperimenter sammen, «men det var som om dette ikke var på ordentlig, det var bare dritten knyttet til fylla som var det egentlige livet ... sprøtt». Denne opplevelsen deles av flere andre. Det er som om flere opplever at de lever i adskilte realiteter som ikke kan integreres til en meningsfull enhet. Det blir et brudd på det som er grunnleggende for et barn når det skal bygge opp sin modell om seg selv i verden, nemlig at erfaringene bringes fra en situasjon til den neste. Det synes ikke å være åpenhet for dette her. Erfaringene holdes adskilt fra hverandre.

Foreldre som krever og gir skyld til barn

«Hjemme hos oss var det slik at når pappa var full, så krevde han all oppmerksomhet. Mamma måtte sitte og underholde ham, og vi ungene måtte gjøre det han ba oss om. Han var så uberegnelig, plutselig kunne han bli rasende, vi visste aldri hva det var som utløste raseriet. Han gikk løs på mamma og slo henne både gul og blå. Jeg gikk imellom, det var bedre å bli slått enn å se på. Det var helt sprøtt, jeg sloss med min egen far. Han tok andre fyllefolk med hjem, og mens moren min måtte stå og steke speilegg, kom disse mennene inn på rommet vårt for å klusse med oss. Ble det for ille, løp søsteren min og jeg ut, og så vanket vi ute til det hadde roet seg ned. Dagen etterpå gikk vi på skolen. Det hendte at jeg skulket gymmen fordi jeg hadde så stygge blåmerker på kroppen. Det verste var likevel å se moren min med tykke, langermede jakker midt på sommeren».

Guris historie har mange likhetstrekk med de andres. Det er mange som har opplevd slåssing og mishandling. Hjemme hos Katrine var det slik at hun aldri torde å ta igjen. Når faren var full, pleide han ofte å terrorisere henne ved at hun måtte spise opp maten som han hadde laget. Klumpen i magen umuliggjorde dette. Resultatet ble at hun fikk juling, men det verste for henne var at hennes søsken ikke fikk lov til å komme inn på rommet hennes for å trøste.

Bente er oppvokst hos en mor som er misbruker. «Når mor var full, kunne hun plutselig bestemme seg for å kjøre ut med bilen. Da var det å sitte med hjertet i halsen og vente til hun kom hjem.»

Geirs far forsøkte å ta livet sitt. Geir oppdaget det i siste liten, og faren fortalte ham at grunnen til selvmordsforsøket var Geirs og resten av familiens udugelighet. Geir var da ca. 10 år gammel.

Rune måtte skifte plater på platespilleren for far når han var full. Hvis det ble sent på kvelden, husker Rune hvor redd han var for å sovne. Da visste han at han ville få masse

kjeft om sin egen udugelighet og trusler om å bli fratatt lekene sine.

Det som blir det mest typiske, er at den som er beruset krever noe av de andre i familien og når barnet forsøker å gjøre noe med det som blir påført dem, eller forsøker å imøtekomme de krav som er fremkommet, blir resultatet at barnet blir påført skyld. Mange beskriver at uansett hvordan de forsøkte å oppføre seg i de ulike situasjonene, så ble dette gjenstand for negative bemerkninger, og det skapte en følelse av å være skyldig i elendigheten.

Foreldrenes kriser og barnas ansvar

De aller fleste opplever at i de periodene det er fyll, må de være hjemme og passe på og hjelpe til der det trengs. Noen opplever at de må megle mellom foreldrene, noen må ta parti for hvem de skal bo hos ved en skilsmisse, og noen opplever at de må sitte og høre på morens eller fars problemet. Mange har vært redde for å sovne om kvelden på grunn av redsel for at glørr fra sigaretter skulle lage brann, eller at mamma skulle ta overdose med piller. Disse eksemplene viser på ulike måter hvordan barnets hverdag periodevis ble preget av kriser. Med krise menes at barnet utsettes for påkjenninger som det ikke kan unngå, og hvor barnet ikke har de ferdigheter som skal til for å løse de problemene som oppstår. Disse problemene truer viktige mål for barnet (Caplan, 1964). Ifølge Caplans kriseteori vil senvirkninger av kriser avhenge av i hvilken grad personen får følelsesmessig bearbeidet det som har skjedd. Hvis en slik bearbeiding ikke finner sted, vil personens krefter og energi gå med til å holde den ubearbeidede smerten på avstand.

Foreldres svik og barns skam

Mange opplever at mor eller far går rundt og sier og gjør mange rare ting som ingen andre mødre eller fedre gjør. Tine opplevde morens fylleperioder som så ydmykende fordi moren da ofte fortalte videre de hemmeligheter som Tine hadde betrodd moren. Hun opplevde seg latterliggjort.

Opplevelsen av skam bærer mange med seg i møte med verdenen utenfor hjemmet. De aller fleste har opplevd hvordan det var å ha en mor eller far som oppførte seg rart og annerledes i forhold til andre foreldre. Med rart og annerledes mener de aller fleste at mor eller far snøvlet når de snakket, ofte usammenhengende og nedsettende om andre mennesker. De oppførte seg uhøflig eller klengete overfor andre mennesker. Denne plutselige atferdsforandringen som kunne inntreffe, fra å være overstrømmende blid til å bli sur og kjeftete, ble også opplevd som flaut og pinlig. Denne oppdagelsen kom hos de aller fleste etter at de hadde begynt på skolen og møtte en større sosial kontekst og nye referanserammer som erfaringene kunne sammenlignes med. Mange erfarte hvor annerledes det var hjemme hos skolekamerater. Den største forandringen besto for mange i den oppmerksomhet og interesse andre for foreldre hadde for egne og andres

barn. Erkjennelsen av denne forskjellen fikk konsekvenser for de fleste når det gjaldt deres naturlige omgang med andre barn. Redselen for andres forakt og fordømmelse av egne foreldre og seg selv, med førte ulike handlingsstrategier for å unngå innsyn i det som foregikk hjemme. Påbudet om ikke å snakke om mors eller fars drikking følte også mange kom fra den av foreldrene som var edru. De fleste hadde også sett hvordan mor eller far forsøkte å dekke over det som fylla innebar, eksempelvis når mor ringte arbeidsgiver for å si at far var syk når han egentlig var beruset, eller det å avlyse familiesammenkomster med en begrunnelse som barnet ikke opplevde var i samsvar med realiteten. Ca. halvparten av vårt utvalg hadde det de ville kalle en bestevann. Resten opplevde at selv om de var sammen med andre på skolen, så var de liksom ikke regnet med. De vandret ofte alene, og mange av disse følte at de ofte ble ertet og plaget av andre elever. Spontane invitasjoner om å bli med hjem var det de færreste som tok sjansen på. Forholdene hjemme måtte først sjekkes ut, og hvis alt var i orden, kunne de leke hjemme.

Det vi ser er nettopp hvordan bruddet på forestillingene om hvordan mødre og fedre skal oppføre seg medfører at de fleste blir skamfulle over sine foreldre. Videre ser vi hvordan den sosiale utveksling med andre vanskeligjøres. Barnet forsøker på mange måter å dekke over foreldrenes svik ved å unngå at andre får innsyn i det. Mange løgner følger i kjølvannet av dette, og disse skal i sin tur dekkes til for innsyn.

Foreldrenes løfter og løftebrudd og barnas undertrykking av følelser

«Mamma sa mange ganger at alt skulle bli bra. Men det ble jo bare verre og verre. Jeg skjønnte at mamma ikke kunne ordne opp hun heller, og da sluttet jeg å søke trøst hos henne. Det jeg trengte var jo at det ble slutt på bråket, slik at jeg kunne få sove. Jeg så jo at mamma var like lei seg som meg, så da gjemte jeg meg på rommet og gråt.» Jans beskrivelse er lik mange andres. Mange har prøvd å få mødrene til å flytte vekk, og mange har opplevd at mødrene lovet at nå skulle det være slutt. Dagen etterpå var alt rolig, og ingen snakket mer om de beslutninger som var tatt kvelden i forveien.

Denne mangelen på bearbeidelse av hendelser som har vært truende og smertefulle, er svært typisk i vårt materiale. Maria og moren måtte rømme hjemmet natt til 17. mai. Faren ble av og til aggressiv i beruset tilstand, og knuste møbler som han kastet etter dem. Maria husker at hun var ca. 7 år, og hadde fått ny kjole til 17. mai. Den ble liggende igjen hjemme, og Maria husker hvor lei seg hun var fordi hun ikke kunne ha på seg den fine kjolen. Hun husker at hun ikke kunne gråte fordi da ble hennes mor bare enda mer lei seg. Noen har opplevd at de måtte kjøre bil eller båt med en full far eller mor. Andre har sett sin mor og søsken bli slått uten å tørre gi uttrykk for sin egen redsel og fortvilelse. Hvis de gråt eller ga uttrykk for sinne, ville de bli straffet.

Ved siden av disse mer dramatiske hendelsene, ser vi at manglende bearbeidelse også skjer i den daglige samhandling. Flesteparten har forsøkt å snakke med den som er misbruker om det som har skjedd. Ønsket er ofte å få synliggjort sammenhengen i det som skjer. Alle har vært opptatt av å forstå hvorfor mor eller far drikker. Astrid er

oppvokst med en mor som er misbruker. Hun forsøkte å spørre faren hvorfor moren drakk, men faren bare snakket det bort. «Så skrev jeg et brev til mamma og hengte det opp på vinflaskene som hun pleide å gjemme i vaskekjelleren. Deretter gikk jeg og ventet spent på svar. Dagen etterpå løp jeg til gjemmestedet, hvor jeg fant ut at mamma hadde fjernet alle flaskene og laget seg et nytt gjemmested.»

Mange opplever nettopp denne mangelen på forklaring. Det blir som om hendelsene ikke eksisterer, eller at de bagatelliseres så mye at de ikke får noen sosial gyldighet og dermed mister barnet muligheten for en følelsesmessig bearbeiding av det som skjer. Barnet får ingen mulighet til å dele sine opplevelser med andre, og i et utviklingsperspektiv ser en at barnet kan få vansker med å lære seg å sette navn på den følelsesmessige tilstand det befinner seg i. Den følelsesmessige fortolkning av hendelser er viktig fordi den hjelper den enkelte til å finne ut av hvilken situasjon vedkommende befinner seg i, og den blir styrende for hvordan personen vil handle. Når de følelsesmessige reaksjonene er usikre og ubestemmelige, vil dette prege personens handlingsmuligheter. Det kan bli vanskelig å vite hva en bør/kan gjøre.

Mange vikles inn i en evig kamp for å bevise at mor eller far har drukket. De setter merker på flaskene og blir opptatt av tegn som kan tyde på drikking. «Faren min lå helt dritings på gulvet hjemme, og jeg måtte bære ham i seng. To dager etterpå sier han tit meg under en krangel at han ikke hadde drukket på flere måneder. Krangelen dreide seg om at jeg angivelig skulle ha Jøyet. Da jeg konfronterte ham med hans egen løgn, sa han at det ikke var riktig, og at jeg bare var ute etter å sverte ham. Til slutt begynner du å tvile på din egen opplevelse. Det hele blir så sprøtt at du skjønner at du ikke kan regne med faren din. Mamma kom imellom og sa til meg at det var vel ikke helt sikkert at det hadde skjedd den dagen.» Reidars beskrivelse illustrerer godt det som mange opplever: Nemlig at det ikke bare er realiteten som fordreies, men at den også tillegges en intensjonalitet som barnet ikke gjenkjenner som sin egen.

Barnas løsningsforsøk

Selv om barna kan påføres skyld for handlinger utført av foreldrene, opplever de færreste at det faktisk er deres skyld at mor eller far drikker. Ved at barna er aktive i å utforske sammenhenger i sin tilværelse og ønsker å øke sin innflytelse på de forhold som er av stor betydning for dem, vil de faktisk påta seg et ansvar for å redusere problemene. Dette gjelder ikke bare de problemene de selv påføres, men også et ansvar for å forandre sine foreldre.

Hvis en ser dette som en utviklingsoppgave for barna, så skal ansvaret for konsekvensene øke i takt med mulighetene for å influere på dem. For disse barna blir forholdet omvendt. Barna får større ansvar enn de har reelle muligheter for å influere på. Det å løse noe som ligger utenfor egen kontroll gjør ansvaret særlig tyngende, og oppgave blir umulig å løse.

I et utviklingsperspektiv opparbeider barnet større ansvar for konsekvensene av sine handlinger ved at barnet gjennom sitt aktive samspill med andre lærer seg hva dets handlinger betyr for andre, og tar hensyn til det (Haavind, 1987). Relasjonen mellom den voksne og barnet blir preget av gjensidighet barnet utvikler mestringsstrategier og den voksne justerer seg etter barnets ferdighetsnivå. Den gjensidige interaksjon gjør det mulig for barnet å tilfredsstille sine behov gjennom å benytte seg av de eksisterende muligheter som finnes i barnets sosiale kontekst. Det som synes å bli realiteten for mange barn i vårt utvalg er at deres handlinger og reaksjoner ikke møter gjensvar som samsvarer med barnets handlinger, men blir mer sett ut fra de voksnes behov og tilstand.

Guri forteller at «av og til kunne jeg spørre mamma og pappa om jeg kunne få overnatte hos en venninne. De svarte da at selvfølgelig kunne jeg det, det var ikke noe å spørre om. Noen timer senere kunne jeg spørre liksom for sikkerhets skyld om det var i orden, og da kunne jeg få til svar at det fikk jeg slett ikke. Jeg hadde et eget hjem å sove i. Jeg visste aldri hvilke regler og grenser som gjaldt. Jeg ble så usikker på hvorfor det som var lov i det ene øyeblikket ikke kunne gjelde i det neste». Astrid opplevde at denne inkonsistensen ble så lammende for henne at hun husker episoder hvor hun hadde slått seg eller skadet seg, og hvor hun ikke torde gå hjem. Hun var redd for at foreldrene ville bli sinte på grunn av alt bryderiet hun skapte. «Læreren sendte meg til sykehuset etter at jeg hadde slått foten min, og mens jeg lå der med brukket ben, tenkte jeg bare på hva vil mamma og pappa si nå?» Løsningsstrategier for flere av barna synes å ha blitt å prøve å være til minst mulig bry.

Enkelte laget seg sin egen fantasiverden hvor deres egentlige foreldre var kommet bort fra dem. Noen tenkte at de var forbyttet på fødestuen, andre tenke at de bare var midlertidig plassert vekk, og at foreldrene snart ville komme for å hente dem. De aller fleste påtok seg ansvaret for at nødvendige oppgaver i hjemmet ble utført. Når den edrue av foreldrene ble opplevd som veldig ulykkelig og sliten, forsøkte mange å være ekstra snille og hjelpsomme. De trøstet og oppmuntret, tok seg av mindre søsken, laget mat og hjalp den fulle i seng. Videre hjalp de til slik at far eller mor kom seg opp og på arbeid dagen derpå. Periodevis ga de opp, kjeftet og oppførte seg klanderverdige både i forhold til hjem og skole.

Per forteller hvordan han trøstet lillebroren sin og forsøkte å beskytte ham for slåssingen mellom foreldrene. «Men plutselig så var det liksom ikke mulig å gjøre mer. Jeg ble rasende en natt broren min kom inn midt under kranglingen mellom mine foreldre, og til min store fortvilelse slo jeg broren min. Jeg dengte løs på ham og ba ham pelle seg vekk.» Et utall av strategier, som næres av håpet om gunstig påvirkning, finnes i materialet. De har tømt ut brennevin, de har forsøkt å få foreldrene til å aktivisere seg. De har forsøkt å snakke med den som drikker, og de har forsøkt å være ekstra sure, sinte og tause. «Jeg forsøkte en gang ikke å snakke med faren min på flere uker ..., men jeg tror ikke en gang han oppdaget hva jeg prøvde på.»

I litteraturen er det beskrevet ulike roller som barna påtar seg: Noen blir helten i familien, noen syndebukker, noen maskoter og andre det fortapte barnet (Wegscheider,

1981). Ut fra vårt materiale ser vi ikke disse avgrensede roller, men vi ser ulike løsningsstrategier som varierer, avhengig av situasjoner og ut fra hva barnet har gjort tidligere. Uansett hva som har blitt forsøkt sitter de fleste igjen med at ingenting nyttet. Alle har opplevd seg som udugelige og foraktelige. «En vanlig vanskelighet blir til et virkelig stort problem når følelser av inkompetanse og skyld utvikles sammen. Når ingenting nytter overfor noe som ikke kan være som det er lenger, blir det følelsesmessige klima preget av både angst og likegyldighet, både av oppgitthet og stadig utholdenhet» (Haavind, 1987, side 327). De aller fleste forsøkte å utvikle en væremåte som ville gi dem færrest mulig skuffelser og mest mulig beskyttelse for det som var vondt og vanskelig. «Det var som om jeg hele tiden sto og ventet på at barndommen skulle gå over.»

Oppsummering

I denne artikkelen har jeg fokusert på hvordan rusmisbruk i en familie medfører svikt i foreldrefunksjoner og hvordan dette gir utviklingsmessige konsekvenser for barna. Artikkelen har vist hvordan foreldre-/ barnrelasjonen blir snudd på hodet. Når barna ikke forsto hva som foregikk og bekymret seg for sine foreldre, så forteller de også om foreldre som ikke maktet å gjøre verden forståelig for barnet. Foreldre som prioriterer rusmisbruk høyt, bryter grunnleggende forestilling om hva foreldre skal være for barn - forestillinger som også barn kjenner.

Ut fra et voksent perspektiv kan bagatellisering og løfter om at alt skal bli bra være en måte å beskytte barnet på mot en vond og vanskelig realitet. I et utviklingsperspektiv for barn kan dette innebære økt usikkerhet og tap av tillit til foreldrene. Hendelser og opplevelser holdes adskilt fra hverandre, og barnets mulighet til å bygge opp en modell om seg selv i verden og hendelser rundt dem til en integrert helhet forstyrres. Barn er aktive for å finne en mening med og sammenheng i det som skjer, men de har opplevd at de har fått få svar. På den måten mister også barnet muligheten til å få bearbeidet hendelser. Mange har opplevd at undertrykking av deres egne følelsesmessige reaksjoner på svik og skuffelser ble den eneste reaksjon de kunne komme med. De aller fleste har involvert seg i ikke bare å forsøke å redusere problemene hjemme, men også forsøk på å forandre foreldrene. Det å løse noe som ligger utenfor egen kontroll, gjør ansvaret spesielt tyngende, og oppgaven blir umulig å løse. De opplevde at ingenting nyttet. Barnets møte med omverdenen bare forsterker barnets opplevelse av de problemene de allerede har. De opplevde at deres foreldre ikke så dem, ikke hørte på dem og at de ikke ble forstått.

Foreldresvikt er ikke bare viktig for å forstå spebarn som er så totalt avhengige av andres tilgjengelighet for å få dekket vitale behov. Gjennom hele barnets oppvekst er det viktig å få grep om hvordan foreldrefunksjonene forstyrres og ødelegges av rusmisbruket. Tidligere gode opplevelser og ivaretakelser er ingen garanti for at et litt større barn vil tåle foreldrenes fyll bedre og uten skadevirkninger. Her er det også mye som tyder på at selv om barnet bare har en av foreldrene som misbruker rusmidler, så er

det heller ingen garanti for at ikke barnets utvikling forstyrres og kan gi skadevirkninger. For å kunne danne seg et bilde av hvilken betydning rus innebærer for det enkelte barn, nytter det ikke å fokusere på mengden som konsumeres eller ensidig på frekvensen. Barnets totale livssituasjon må kartlegges og vurderes.

I mitt møte med disse unge voksne kvinner og menn har de beskrevet og fortalt mange negative opplevelser, og selv om deres løsningsforsøk ikke lykkes når det gjelder å redusere problemene eller forandre foreldrene, så har de lært mye. Deres lærdom kan komme til nytte eller representere et problem for dem senere i livet, avhengig av senere muligheter og livsbetingelser.

Referanser

- Behling, D. W. (1979). Alcohol abuse as encountered in 51 instances of reported child abuse. *Clinical Pediatrics*, 18, 87-91.
- Black, C., Bucky, S. F. & Wilder-Padilla, S. (1986). The interpersonal and emotional consequences of being an adult child of an alcoholic. *The International Journal of the Addictions*, 21, 213-231.
- Bosma, W. G. A. (1975). Alcoholism and teenagers. *Maryland State Medical Journal*, 24, 62-68.
- Caplan, G. (1964). *Principles of preventive psychiatry* New York: Basic Book.
- Cork, R. (1969). *The forgotten children. A study of children with alcoholic parents*, Toronto: Addiction Research Foundation.
- Dundas, I. & Haugland, B. S. (1984). Barn fra familier med alkoholproblemer. Upublisert hovedoppgave1 psykologi. Inst. for klinisk psykologi, Universitetet i Bergen.
- Gunderson, J. R., Kerr, J. & Englund, W. D. (1980). The families of borderlines. A comparative study, *Archives of General Psychiatry*, 37, 27-33.
- Hansen, S. E. (1985). Barn fra alkoholmisbrukende familier. *Fokus på Familien*, 13, 83-90.
- Holm, H. J. (1984). 82 agorafobiske gifte kvinner. En etterundersøkelse. *Fokus på Familien*, 12, 31-47.
- Hughes, J. M. (1977). Adolescent children of alcoholic parents and the relationship of Alateen to these children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45, 946-947.
- Haavind, H. (1987). *Liten og Stor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Meiselman, K. C. (1979). *Incest*. San Francisco: Jossey. Bass.
- Miller, D. & Jang, M. (1977). Children of alcoholics: A 20-year longitudinal study. *Social Work Research and Abstracts*, 13, 23-29.
- Moos, R. H. & Billings, A. G. (1982). Children of alcoholics during the recovery process: Alcoholic and matched control families. *Addictive Behaviour*, 7, 155-163.

- Nylander, I. (1960). Children of alcoholic fathers. *Acta Paediatrica*, 49, 1-134.
- O'Gorman, P.A. (1975). Self-concept, locus of control, and perception of father in adolescents from homes with and without severe drinking. Unpublished Ph.D dissertation, Fordham University, New York.
- Rydelius, P. A. (1981). Children of alcoholic fathers - their social adjustment and their health status over 20 years. *Acta Paediatrica Scandinavia Supplement* 286.
- Torsteinsdottir, A. (1988). Barn av alkoholmisbrukere, Upublisert hovedoppgave i psykologi. Inst. for klinisk barnpsykologi, Universitetet i Bergen.
- Wegscheider, S. (1981). *Another chance*. Palo Alto: Science and behavior Books, Inc.
- West, M. O. & Prinz, R. J. (1987). Parental alcoholism, and childhood psychopathology. *Psychological Bulletin*, 102, 204-218.